

«YUSUP-ZILIYXA» DÁSTANÍ TILINDE SINONIMLER

Qaraqalpaq mámleketlik universiteti studenti

Kadiriya Biybijamal

Annotaciya: «Yusup-Ziliyxa» dástan tilinde sinonimlerdiń qollanılıw ózgeshelikleri úyrenilgen.

Tayanış sózler: leksika-semantika, sinonim, leksikalıq birlik, kóp mániligi, emocional-ekspressivlik.

Dástan tiliniń leksika-semantikalıq baylıǵı sózdiń kóp mániligi menen birge sinonimlik múmkinshiliginde kórinedi. Dástanda qollanılǵan sinonimler pikirdi bir sóz benen qaytalay bermey onıń sinonimlik sınaqların orınlı paydalanıw arqalı hárbir sózdi segiz qırlı, seksen sırlı etip kórkemlep, obrazlı etip nıshangá dál tiyetuǵın astarlı hám tıyanaqlı túrde bayanlaw ushın jumсалǵan.

Haqiqatında da, hárbir sóz meyli ol zattıń jeke ataması bolsın, meyli bir zattıń túrlishe atamları retinde ushırasıp ózine tán ulıwma qalıplesken ózgesheliklerge iye bolıp keledi.

Qaraqalpaq tili leksikalıq sinonimlerge oǵada bay milliy tillerdiń qatarınan orın aladı. Sinonimlik keń múmkinshiliklerden ondaǵı názik máni ózgesheliklerinen orınlı paydalanıw arqalı pikirimizdi anıq, dál hám iqshamlı etip qurıwımız múmkin. Awızeki hám jazba túrde bayan etilgen oy-pikirge sóylewshi hám jazıwshınıń qanday qatnasta ekenligin anıqlawda da sinonimler úlken áhimiyetke iye. Óytkeni bayan etilgen hádiysege, waqıyaǵa, xabarǵa avtordıń qatnasına qaray sáykes leksikalıq birliklerdiń tańlap alınıwı turǵan gap.

Sinonimlar túrli sóz shaqaplaridan boladı. Házirgi qaraqalpaq tilindegi sinonim sózleri tiykaridan atlıqlardan, kelbetliklerden hám almasıqlardan jasalgan.

Ádebiy tilimizdegi basqa sózler menen qatnasqa túspey-aq jeke turghanda ulıwma mánileri bir-birine mániles ekenligin birden ayırıwğa bolatuǵın sózler turaqlı sinonimlar dep ataladı [1].

Kórkem tekste sinonimlar ózleriniń stillik boyawlarına iye bolıp keledi, yaǵnıy kórkem tekste olar belgili bir emocional-ekspressivlik xızmetlerdi atqarıw ushın qollanıladı. Sonday-aq, kórkem teksttiń kórkemligin asırıw maqsetinde, bir sózdi jónsiz qaytalay bermew ushın da sinonimlar qollanıladı. Dástannan mısallar:

Qaysı bir adamnan seni soraglap,

Suńqarım, lashınım, qozım, ayrılma. (94-bet)

Onıń qáddi-jamalı kúydirdi Ziliyxanı,

Shan-sháwketli, abraylı, dáwletli mehman keldi. (116-bet)

Mısallardaǵı sinonimlar stillik jaqtan stilistikalıq figura - gradaciyanı payda etip, kem-kemnen kúsheyiw mánilerin bildirip kelgen.

Dástannıń tilinde juplasıp kelgen sinonimlar de ushırasadı:

Kórmese Yusiptiń **qáddi-jamalı,**

Kózimniń ráwshanı **húsni-jamalı.** (94-bet)

Keshermen bala dep **dúnya-malımnan.** (103-bet)

Bul ketkennen kelmek maǵan gúmandur,

Elim-xalqım hám qardashım, aman bol. (107-bet)

Joqtı **daǵıw-hijran** onnan. (108-bet)

Mine usı sıyaqlı komponentleri juplasıp kelgen sinonimler dástannın tilinde ulıwmalastırıw, kúsheytiw mánilerin bildiredi.

Biz izertlew obykti etip alǵan “Yusup-Ziliyx” dástanınıń tilinde ayılajaq pikirdi anıq, hár tárepleme tolıq hám kórkem etip jetkeriwde sinonimlerdiń orınlı qollanılǵanlıǵın kóriwge boladı:

Anıń **qáddi-kamalı**nı,

Kórrermen be **jamalı**nı. (102-bet)

Maǵan kimnen **jala** jetsin,

Kim bizge **jamanlıq** etsin. (94-bet)

Qaraqalpaq tili leksikalıq sinonimlerge oǵada bay milliy tillerdiń qatarınan orın aladı. Sinonimlik keń múmkinshiliklerden ondaǵı názik máni ózgesheliklerinen orınlı paydalanıw arqalı pikirimizdi anıq, dál hám iqshamlı etip qurıwımız múmkin[2]. Qaraqalpaq folklorlıq dóretpeleriniń tilin tallaw arqalı sinonimler mánilik ayırıqshalıqları, stillik ózgeshelikleri hám qollanılıwı boyınsha ózgeshelikleri kórinedi.

Paydalanǵan ádebiyatlar:

1. Bekbergenov A. Qaraqalpaq tiliniń stilistikası. -Nókis,1990. -B.45
2. Ембергенов О. Қарақалпақ қахарманлық дәстанларындағы лексикалық синонимлердің стилистикалық хызметлери // ӨЗРИАҚБ «Хабаршы» журналы, 1996. №2. 83-87.
3. Бердимуратов Е. Хәзирги қарақалпақ тили. Лексикология. - Нөкис: Билим, 1994.
4. Қарлыбаева Г. Әжинияз шығармалары тилинің семантика-стилистикалық өзгешеликleri. Монография. – Нөкис: 2017.